

o de qualsevol altre objecte, col·locant-lo en sentit contrari al que antes estava; *virar en rodó*: virar ab lo cabrestant ---».

En castellà va penetrar amb el mateix caràcter nàutic, però amb aquest s'hi afirmà abans, per més que les primeres cites són d'Ercilla, c. 1570, i de la *Instrucción Náutica* de Ga. de Palacio de 1587. Els exs. del període clàssic són tots amb aquest caràcter: Cervantes (no en el Quixot), Ercilla, PzGaldós, Terreros. Encara més en italià: i aquí sembla haver entrat per conducte naval, des del portuguès, ja que aquí no apareix sinó en una trad. del portuguès Lopes de Castanheda (fi S. XVI) i ja no hi torna a sortir fins al S. XVIII i c. 1800 (Zaccaria, Prati).

En contrast amb aquest caràcter especialíssim el mot és (com ja notà GDiego) d'ús popular, general i freqüent en gallec: «n'un *virame* la mano» 'de cop i volta', *virar* una truita a la paella, «na cama se d'un lado non descansa *virate* para o outro» etc., i amb copiosa derivació (*viradeira*, *viradoiro*, *viravólta*, *virazón*, *virollo*, *viroteiro*). El mateix cal dir del portuguès: serien inconcebibles, en cat. o en cast., frases com *virar-se a cama de costas, sobre o lado, virar para aqui os lenhos, virar a casaca, virar-se para Deus, virar as armas contra os inimigos da fé, virar-se a alguém o miolo, virando e revirando grandes rios*, que Moraes cita de l'ús modern i d'autors clàssics.

Sens dubte també són nàutics els dos testimonis port. més antics que puc assenyalar, dels comentaris d'Albuquerque i d'un doc. de 1504, tots dos en el *Gloss. Nautique* de Jal (i altres de mj. S. XVI amb aquest caràcter en cita Zaccaria), però això ve del fet que els diccs. portuguesos molt rarament fan remuntar llurs cites fins més enllà de mj. S. XVI; endemés *virar-se* en el sentit de 'girar l'esquena, girar-se', i aplicat a persona, ja està documentat per aquests diccs. c. 1550 en Mendes Pinto (D. Vieira), i frases d'aquesta mena abunden en cites poc posteriors del Moraes. Es nota també l'abundor de compostos i derivats com *viração, vira-face, vira-folhas* etc. (dels quals dono una llista de 15 en la nota 2 de VIRAR, DCEC/DECH).

Es també naval, però d'un clàssic com Camões (*Lusíadas* I, 102) *virando as velas*. El derivat nàutic *viração*, des del portuguès ja havia passat al cast. *virazón* usat per Colom en el seu primer viatge, 1492, amb el sentit de 'canvi sobtat de vent, alternant amb un altre': «anduvimos con fuerte *virazón* hasta el poner el sol» (Fz. de Navarrete, *Col. d. Descubr.* I, 3). No va poc lluny d'osques P. Machado, en suposar que sigui manlleu de l'it. (!), en el qual, justament, tot, verb i derivats, són manlleu del portuguès.

El contrast és fortíssim i bruscat en passar del català a la llengua d'oc. I en la carena mateixa dels Pirineus a les valls del cim de Pallars i Ribag., avui és un mot enterament inoït, però des del cim de la V. d'Aran, a una desena de km. ja se sent en massa (i fins en casos en què no seria possible ni en francès modern): *birà er' èrba* (en àndes) 'girar l'herba dallada', *birà-se* 'agrir-se la llet', *bira-me* 'defensa'm'; mentre que a l'alt-aragonesa de Bielsa diuen *çirár es móskes* (Casac., BDC

XXIV, 166).

Així, al llarg de tot el gascó pirinenc, des de l'Arieja fins a l'Atlàntic: «*birà-s; birà-s'y*: rétrograder, revenir sur ses pas; aller, y avoir été, en vain, sans rien faire, sans remplir ses vues» Saint Gaudens (Dupleich); a l'alta Bigorra: «E la lue, que *bire* las cornes ta'u cèu», Camelat (*Beline*, 82: amb l'explicació «se la *birabe* cap bat, que seré sinne de plouye, permou que tremparé las soues cornes dens l'aygue»), *biroulà* 'recaragolar': «lou mardà *Biroulet* qu'à las cornes *birculades*» = «le bélier B. a les cornes en spirale» (id., id., 118, 119). No hi ha més que reduïda penetració en basc: bisc. i guip. *bira* «vuelta, vuelco».

Com a traducció de «la tête me tourne» et cap me *bire* és general a totes les valls gascones: des d'Auzat fins a Arrens i adhuc Baiona; i altrament gairebé a tot el gascó (*ALGc.* IV, 604); per a «le lait a tourné, a *birát* o s *ei birado*, no sols a la Vall d'Aran sinó a la Garona des de Martres Tol. fins a Montauban, N. de l'Arieja, tot el Gers i la meitat NE. de H.-Pyr. (*ALGc.* III, 757); *birá* tr. per «faire basculer (un tombereau)» a la Vall d'Aran i a molts llocs del gascó (*ALGc.* IV, 1230).

Per la banda de l'Aude el canvi s'anticipa però només leuissimament: hi ha *gira-sol* en el Conflent, però ja *vira-solell* en el Capcir (BDC III, 133). Tolosa *birá* «tourner, détourner un coup, esquiver, gauchir; *birot* «*aqueilo*: pare ce coup» (FDoujat, c. 1610-30). I no cal dir que igual segueix cap al Nord. És ja freqüentíssim i d'aplicació universal, des dels trobadors més antics: *virar los uolhs, virar mon cor*, Bernat de Ventadorn; «*virar* alcú d'aut bas», Arnaut Dañiel, *Chr.*, 25.6; «*virar* lo vermelh de l'escut», Bornelh, 8750; «*virar* lo fer vas ---», Sordel. I així en Arnaut de Maruell, Gaucelm Faidit, R. d'Aurenga, R. de Vaquieras, B. Calvo etc.

I amb derivats des d'antic, molts i en tots matisos: «mi podetz donar / si-us play, / o vendr' o engatjar, / plus que si m'aviatz comprat / en la fieira o en mercat, / pros dona, plazén, essenhada; / que volta ni gienh ni *virada* / no-us y sey far, ni àvol ganda / ---», Amanieu de Sescàs (Appel, *Chr.*, 100.144); *virar* intr. 'girar-se' ja apareix c. 1100 en *Girart de Rossilhon* (*Chr.*, 1.253), que és el testimoni més antic en qualsevol llengua romànica junt amb els del *Roland*. Només en un recull limitat com la *Chrestomathie* d'Appel (Ss. XII-XIII) ja se'n compten 16 exs. Vegeu-ne molts més en el PSW VIII, 794-6, i de molts derivats (796-798). En total, fins si ho comparem amb el francès del Nord, es té la impressió que encara és més robust en llengua d'oc.

Es clar que ens guardariem d'exagerar rebaixant la importància del mot en francès propi. On mot i derivats ja són freqüents en la *Chanson de Roland* i en el S. XII (*Berte au grand pié* etc.), i han estat sempre plètòrics de vida; a penes s'hi nota certa restricció semàntica en passar de l'E. Mj. a l'ús clàssic i modern; però després continua tenint una amplitud semàntica incomparablement més gran que en cast., i no diguem de la nostra llengua o de la italiana.